

Wstęp

Introduction

Tom siódmy serii „Wychowanie w Rodzinie”, zatytułowany *Od starożytnej myśli filozoficznej do współczesnych rozwiązań legislacyjnych*, prezentuje bogate i zróżnicowane ujęcie zagadnień poświęconych rodzinie. Podstawą rozważań dla znaczącej grupy autorów stały się teksty źródłowe, ukazujące refleksje starożytnych i średniowiecznych filozofów oraz teologów, a także publicystów, pisarzy, pedagogów polskich, rosyjskich i ukraińskich od XVI do XX wieku. Oddzielną grupę źródeł stanowią dawne polskie pamiętniki i poradniki, a obok nich czasopisma kobiece i rodzinne z przełomu XIX i XX wieku. Każde z tych źródeł inaczej postrzega i w odmiennej formie prezentuje podejmowaną problematykę. W omawianym tomie znalazły się również rozważania nad kondycją rodziny, szkoły i wychowania w okresie II Rzeczypospolitej. Współczesna polska rodzina ukazana została w aspekcie prawnym.

Do przedstawienia wielu obszarów funkcjonowania rodziny, przede wszystkim w kontekście historycznym, zakwalifikowanych zostało 13 artykułów, które przyporządkowano tematycznie czterem rozdziałom niniejszego tomu. Pierwszy z nich: *Autorskie refleksje nad rodziną*, zawiera teksty pięciu autorów. Agnieszka Szczap, w swoim opracowaniu poświęconym poglądom filozofów na rodzinę, zwraca uwagę na różne postrzeganie tej problematyki przez historyków filozofii i klasyków filozofii. Analizuje starożytne teksty filozoficzne Platona i Arystotelesa, następnie XVI- i XVII-wieczne prace Jeana Bodina i Johna Locke’a oraz XVIII-wieczne koncepcje Jeana J. Rousseau i Mary Wollstonecraft, poruszające głównie kwestie praw kobiet i ich roli w rodzinie. Autorka kończy swoje rozważania, odnosząc się do XX-wiecznej klasyki literatury feministycznej – pracy Simone de Beauvoir *Druga pleć*, zawierającej feministyczną krytykę tradycyjnej rodziny. Artykuł Witolda Brzezińskiego również odwołuje się do tekstów źródłowych, w tym przypadku są to XIII-wieczne traktaty Idziego Rzymianina (augustianina i ucznia św. Tomasza z Akwinu) oraz Wincentego z Beauvais (francuskiego dominikanina), rozpatrujące problem postaw i powinności dzieci wobec rodziców w kulturze średniowiecza. Autor podkreśla, że

wyłaniający się z analizy tych traktatów obraz relacji w ówczesnej rodzinie ma zdecydowanie bardziej złożony charakter, niż to dotychczas było przyjmowane. Tekst rosyjskiej autorki *A n a s t a z j i K o s z e c z k o* dotyczy specyficznego pojmowania rodziny poprzez pryzmat myśli filozoficzno-religijnej. Analizowany pod tym kątem *Dziennik pisarza* Fiodora Dostojewskiego przedstawia życie rodziny z końca XIX wieku na tle przemian epoki, którą, jego zdaniem, charakteryzują: upadek wartości duchowych, dobrowolne odejście człowieka od powstrzymujących go granic, jakimi są Bóg i moralność, dezorientacja świadomości i bezmyślność życia. W konsekwencji rodzina traci wewnętrzną więź, zewnętrzną i wewnętrzną stabilność, tradycyjne wyobrażenie o swojej wartości, religii i ogólnoludzkich normach etycznych, co prowadzi do egzystencjalnego chaosu i ostatecznie zniszczenia człowieka. Również do tradycyjnego wychowania w rodzinie, ale w odniesieniu do połowy lat 30. XX wieku, odwołuje się artykuł ukraińskiego autora *P e t r o S i r e d z h u k a*. Omawia on założenia pedagogiczne wychowania narodowego dzieci ukraińskich, prezentowane w 1934 roku przez Olenę Kisilewską na Ukraińskim Kongresie Kobiet w Stanisławowie. Akcentowała ona znaczącą rolę rodziców w procesie wychowawczym, zwłaszcza w pielęgnowaniu języka i narodowej kultury, m.in. poprzez tworzenie biblioteczek domowych oraz urządzenie domu w swoim wystroju podporządkowanego ukraińskim elementom ludowym, widocznym w meblach, naczyniach, rękownikach, kilimach, portretach i obrazach. Podobnie jak u Dostojewskiego wskazywała na potrzebę przestrzegania w rodzinach cerkiewnych świąt, religijnych obrzędów i zwyczajów oraz wspólne obchodzenie uroczystości o charakterze narodowym.

Na nieco inne aspekty wychowania w rodzinie zwraca uwagę w swoim artykule *E d y t a B a r t k o w i a k*, dla której płaszczyzną rozważań w tym obszarze stały się teksty Janusza Korczaka. Próbując pojąć sens jego słów o odkrywaniu tajemnicy miłości rodzicielskiej, autorka dzieli się spostrzeżeniem, że lektura pism tego pedagoga i społecznika łamie stereotypy, odnoszące się do miłości macierzyńskiej, ponieważ może jej doświadczać również bezdzietny mężczyzna. Odnosi się również do podstawowych elementów funkcjonowania rodziny: prawidłowych relacji, sposobów osiągnięcia porozumienia, umiejętności wspólnego życia. Sytuacje w rodzinie analizuje na podstawie trzech zmiennych wyróżnionych przez Korczaka: dziecko, rodzice i relacje między nimi. W każdej z omawianych zmiennych, tworzących oddzielne pole badawcze, priorytetem jest troska o dziecko.

Rozdział drugi: *Rodzina w dawnych pamiętnikach, poradnikach i czasopiśmie*, otwiera artykuł J a n a R y s i a , odwołujący się do staropolskich poradników gospodarskich (rolniczych). Przez dłuższy czas nie postrzegano ich w roli popularyzatorów modelu staropolskiej rodziny. Jednak literatura ta nie tylko uczyła zarządzania gospodarstwem, ale także wychowywała i kształtowała obyczaje. Ukazywała małżeństwo jako gospodarstwo, nadając mu charakter ekonomiczny, utrzymywała tradycyjny model rodziny, oparty na dominacji ojca i męża jako gospodarza. Prezentowała też ideał żony, matki i gospodyni. Ponieważ powołaniem każdej rodziny powinno być wychowanie potomstwa, poradniki te również dokonywały podziału ról rodzicielskich i role te wzmacniały. Autor artykułu w swojej analizie wskazuje, że obraz rodziny, prezentowany w staropolskich poradnikach rolniczych, nie tylko nie odbiega zasadniczo od wskazań ówczesnej literatury pedagogicznej, ale także od praktyki ówczesnego życia. Poradniki, jako źródło wiedzy o rodzinie, stały się także przedmiotem badań i podstawą opracowania M o n i k i N a w r o t - B o r o w s k i e j . Podjęta w nim została problematyka wychowania seksualnego dzieci i młodzieży na przełomie XIX i XX wieku, z próbą odtworzenia zaleceń kierowanych w tym zakresie przez autorów poradników głównie do matek, ale też i pozostałych członków rodzin. W artykule przedstawiono treści poradników, ukazujących się na ziemiach polskich, dotyczące wychowania, zdrowia i higieny młodego pokolenia. Nakreślono również rolę i zadania ówczesnej rodziny oraz najbliższych krewnych w rozwoju sfery seksualnej dziecka. Rodzice zazwyczaj nie byli przygotowani i niechętnie podejmowali się wychowania seksualnego, którego wdrażanie proponowały niektóre poradniki. Dla dorosłych najistotniejszą kwestią było przede wszystkim chronienie najmłodszych przed „zepsuciem”, a w konsekwencji zabezpieczenie przed rozbudzeniem seksualnym, stąd w rodzinach raczej unikano podejmowania tych zagadnień. B a r b a r a K a l i n o w s k a - W i t e k , w swoich rozważaniach o funkcjach i dysfunkcjach rodziny, koncentruje się również na przełomie XIX i XX wieku, ale odwołuje się do czasopism wydawanych w Królestwie Polskim, wyraźnie skierowanych do kobiet. Autorka ukazuje szczególną rolę, jaka przypadła rodzinie w czasach rozbiorowych, polegającą na właściwym wypełnieniu swoich funkcji, gdyż od tego dużym stopniu zależało przetrwanie narodu. Dlatego na plan pierwszy wysunęła się funkcja wychowawcza, chociaż, jako istotne dla zaspokajania potrzeb członków rodziny, wyróżniano także: opiekuńczą, zarobkową, prokreacyjną i seksualną. Wiele innych funkcji, np. kontrolna, kulturalna czy stabilizacyjna, ze względu na swoją oczywistość było rozpatrywa-

nych przez publicystów na łamach prasy, przy okazji podejmowania innych zagadnień. Redakcje prezentowanych w artykule czasopism, wskazując na prawidłowe wypełnianie poszczególnych funkcji przez rodzinę, ostrzegały także przed konsekwencjami różnych dysfunkcji. W tej samej cezurze czasowej i przestrzeni geograficznej porusza się A n e t a B o ł d y r e w , która swój tekst poświęciła funkcjonowaniu dziecka w rodzinie robotniczej, w kontekście jego pozycji i roli, warunków i stylu życia oraz wzorców wychowania. Autorka podnosi kwestię ówczesnych ocen kondycji rodziny, w których, z jednej strony, na plan pierwszy wysuwano jej niewydolność wychowawczą, wynikającą z biedy i braku oświaty, a z drugiej – podkreślano solidarność robotniczą oraz silne przywiązanie do tradycji i rodziny. W opracowaniu płaszczyzną rozważań stał się również interesujący materiał badawczy, wymagający pogłębionej analizy różnych ujęć metodologicznych i strategii interpretacyjnych. Jednocześnie liczne i zróżnicowane źródła dają możliwość rekonstrukcji wielu obszarów, mających znaczenie dla poznania sytuacji dziecka i życia rodzinnego w środowisku robotniczym w dobie intensywnych przeobrażeń cywilizacyjnych na przełomie XIX i XX wieku.

W rozdział trzeci, zatytułowany: *Szkoła – Rodzina – Wychowanie w II Rzeczypospolitej*, wprowadza artykuł M a r z e n y O k r a s y , skoncentrowany na problematyce współpracy szkoły i domu rodzinnego w dwóch okresach funkcjonowania porozbiorowego państwa. Cezurą czasową, rozgraniczającą, jest reforma oświatowa Janusza Jędrzejewicza. W latach 1918–1932 współdziałanie szkoły i rodziny, organizowane w różnych formach i koncentrujące się głównie na pomocy finansowej na rzecz szkoły oraz przygotowaniu młodego pokolenia do życia społecznego, przebiegało na płaszczyźnie wychowania państwowego, kształcenia moralnego charakteru dzieci i wprowadzania ich w nowe warunki polityczno-społeczne. Drugi, zaledwie siedmioletni okres, doskonalił tę współpracę, uwzględniającą tworzenie i rozwijanie jej nowych form, przy postrzeganiu rodziców, uczniów i nauczycieli jako równoprawnych partnerów, inicjujących i współuczestniczących w procesie wychowawczym. Autorka tekstu zwraca uwagę na podkreślanie przez ówczesnych pedagogów doniosłej roli rodziny w wychowaniu oraz konieczność jej współpracy z placówkami szkolnymi.

W kolejnym artykule A g a t a S a m s e l podejmuje refleksję nad możliwościami i działaniami młodego polskiego państwa, w krótkim okresie dwudziestolecia międzywojennego, w zakresie polityki społecznej. Obszarem jej zainteresowań stała się głównie poprawa warunków mieszkaniowych rodzin robotniczych i wprowadzenie zmian w systemie ubezpieczeń. Realiz-

zacja tej polityki dawałaby wielu ówczesnym matkom szansę na podniesienie jakości życia rodziny i zaangażowanie się w większym stopniu w prowadzenie domu, a zwłaszcza w opiekę nad małymi dziećmi. Nie wszystkie zamierzenia udało się urzeczywistnić. Mimo bardzo wielu problemów zdołano jednak podjąć niektóre inicjatywy zmierzające do poprawy sytuacji rodzin najuboższych, między innymi walkę z analfabetyzmem, działania na polu upowszechniania oświaty, polepszenia stanu zdrowotności i warunków bytowych. Rozdział trzeci zamyka tekst *M i r o s ł a w a P i w o w a r c z y k a*, dla którego płaszczyzną rozważań nad rodziną stały się działania Związku Pracy Obywatelskiej Kobiet na rzecz pomocy rodzinie, posiadającego swoje oddziały na terenie całej Rzeczypospolitej. Była to jedna z największych i najbardziej wpływowych sanacyjnych organizacji kobiecych w kraju, w przypadku której do najważniejszych zadań społecznych należało wspieranie rodziny, a pośrednio wzmacnianie państwa. W obszarze zainteresowań tworzonych i prowadzonych przez Związek instytucji edukacyjnych, opieki społecznej i różnych spółdzielni, znalazły się przede wszystkim matki i dzieci z rodzin wymagających pomocy, a więc dotkniętych chorobami, alkoholizmem, bezrobociem i ubóstwem. Zaledwie 11-letnia jego działalność pozwoliła na wzmocnienie pozycji rodziny w życiu społecznym i państwowym, ale także w wymiarze moralnym i materialnym. Zaangażowanie i systematyczna praca aktywistek kobiecych zrzeszonych w organizacji uchroniła wiele dzieci od wychowywania się poza środowiskiem rodzinnym.

Ostatni rozdział: *Prawo wobec problemów rodziny*, skoncentrowany jest na współczesnych dylematach polskich rodzin w ujęciu prawnym. Zawiera on tylko jeden rozbudowany artykuł *E w y J u r c z y k -R o m a n o w -s k i e j*, który prezentuje jej wyniki badań nad instytucją pochodzenia dziecka w Polsce, w kontekście ewolucji powojennych regulacji prawnych w polskim prawie rodzinnym. Autorka swoimi rozważaniami objęła trzy regulacje prawne: z roku 1946, 1950 i 1964, odnosząc się nie tylko do samego zapisu przepisów, ale także do ich społecznych konsekwencji. W publikowanym tekście podjęte zostały m.in. problemy dzieci małżeńskich i pozamałżeńskich oraz zagadnienia domniemania i sądowego uznania ojcostwa, które uwidaczniają zmniejszenie się, na przestrzeni zaledwie kilkunastu powojennych lat, prawnej stygmatyzacji dzieci pozamałżeńskich, a także zmianę w sytuacji prawnej dziecka, matki, ojca i męża matki.

Teksty zamieszczone w siódmym tomie serii „Wychowanie w Rodzinie” mają w zdecydowanej większości charakter historyczny. Prezentowane w nich poglądy starożytnych i średniowiecznych filozofów i teologów oraz

publicystów, pisarzy i pedagogów od XVI do przełomu XIX i XX wieku, wskazują na rodzinę jako istotną wartość w życiu człowieka, nad którą powinno pochylić się każde społeczeństwo i państwo. Chcielibyśmy, aby zawarte w artykułach analogie do współczesności były widoczne dla tych wszystkich, którym bliska jest terażniejszość i przyszłość dzisiejszej rodziny.

Barbara Jędrychowska